

ANKARA İLİNDE ÇIRAKLIK VE MESLEK EĞİTİMİ YASASI KAP-SAMINDAKİ MESLEK ALANLARINDA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA YAŞAMI VE EĞİTİM - ÖRETİM UYGULAMALARINDA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ*

Hayat Avcı BOZ**

Problem

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda karşılaşılmakta olan hızlı güfus artışı, aşırı ve düzensiz kentleşme, kentsel işsizlik ve dengesiz gelir dağılımı sorunlarını da birlikte getirmektedir. Bu tür sorunların etkilediği aileler, yaşamlarını sürdürebilecekleri yeterli geliri elde edebilmek amacıyla, çocuklarını çok küçük yaşlarda çalışmaya başlatmak zorunda kalmaktadırlar.

Kadınların ve küçük yaştan itibaren çocukların çalışma yaşamına atılması, sanayi devriminin hemen ardından başlamıştır. Sanayi devrimiyle birlikte örgütlenme ve toplu pazarlık haklarından yoksun olan işçiler çok kötü koşullarda ve düşük ücretle çalışmaya başlamışlardır. Yetersiz ücretin yarattığı sorunları gidermek amacıyla kadınlar ve çocuklar da çalışma yaşamına atılmış, işveren de hızlı sermaye birikimi yaratacak ucuz işgücünü kullanmaya yönelmiştir (Fişek, 1979, s. 7; Bequele ve Boyden, 1988, s. 1).

Günümüzde, emek yoğun teknolojinin uygulandığı az gelişmiş ülkelerde işgücü büyük bir maliyet faktörüdür (Babah, 1986, s. 84). Bu nedenle işveren, daha az ücret ödeyebileceği, rahathkla işten atabileceği örgütsüz çocukları çalıştırmayı tercih etmektedir (Bequele ve Boyden, 1981, s. 1; Yener ve Alpar, 1985, s. 1).

Çocuğun çalıştırılması, yalnızca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere özgü bir sorun değildir. Çalışan çocuk sayısı, çalışmaya başlama yaşı ve çalışma koşulları açısından daha iyi durumda olmalarına

* Adı geçen araştırma A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Planlaması Anabilim Dalında hazırlanmış doktora tezi özetlerdir.

** Dr. A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Halk Eğitimi Yöntem ve Teknikleri Anabilim Dalı.

rağmen, çocukların çalıştırılması olgusu gelişmiş ülkelerde de var olan bir sorundur. Ancak, sorunun boyutları ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmişlik düzeyleri ile bağlantılı olarak değişiklikler göstermektedir. Örneğin, 1985 verilerine göre, 10-14 yaş grubunda yer alan çocukların, Afrika'da % 25'i, gelişmiş ülkelerde ise % 0.2'si çalışmaktadır (Bequele, 1991, s. 67).

Çalışan çocuklara ilişkin istatistikler, dünyada yaklaşık 80 milyon çocuğun çalıştırılmakta olduğunu göstermektedir. Anti Slavery Society'ye göre ise, bu rakam 100 milyonun üzerindedir. Birleşmiş Milletlerin 1981'deki bir raporuna göre, 10-14 yaş grubunda olup çalışan çocukların toplamı, Dünya'da 145 milyon civarındadır (UNICEF, 1986, s. 8).

Çalışan çocuklarla ilgili istatistikler, bir önceki paragrafta da değinildiği gibi, genelde birbirinden farklıdır ve gerçek sayıyı vermekten uzaktır. Yayınlanan istatistiklerle gerçek rakamlar arasındaki bu fark, çocukların resmi olmayan işyerlerinde ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor olmalarından kaynaklandığı gibi, kimi ülkelerde yasalarla belirlenmiş bulunan minimum yaşın altında olduğu halde çalıştırılmakta olan çocukların gizlenmesinden de kaynaklanmaktadır (UNICEF, 1986).

Çocuklar, dünyanın her yerinde, çok çeşitli alanlarda ve çok çeşitli nedenlerle çalışma yaşamında yer almaktadır (Bequele ve Boyden, 19882, s. 169). Ancak, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) bir çalışmasında, çocuk işgücünün, az gelişmişliğin bir parçası olduğu ve bunun bir ülkenin ekonomik gelişmişlik derecesi ile ters yönde bir ilişki içinde devam ettiği, yoksulluk ve eşitsizliğin çocuk işgücünün kullanımına neden olduğu belirtilmektedir (UNICEF, 1986).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda kararlı bir gelişme çizgisinin sağlanamamış olmasından kaynaklanan ağır fatura çocukların üzerine yıklanmaktadır. (Birleşmiş Milletler Raporu, 1990, ss. 1-3).

Reddy, çocukların çalıştırılmasını iki nedene bağlamaktadır. (1988, s. 15):

1- Dengesiz gelir dağılımı sonucunda oluşan ve çocuğun çalışmak zorunda bırakıldığı sürekli yoksulluk. Yoksulluk ve çocuk işçiliği daima birlikte varolmaktadır.

2- Mevcut eğitim sistemine olan güvensizlik. Ailelerin çoğunluğu, iş ile sonucunda bir iş garantisi olmayan eğitim arasında kesin bir seçim yapma durumunda kalmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yaptığı araştırmalara göre çocuk, içinde yaşadığı fakirlik çemberini kopartmak, temel ihtiyaçlarını karşılamak ve aile üzerinde kendisinin yarattığı yükü azaltmak, ailesinin geçimini sağlamak, hiç değilse paylaşmak gibi ekonomik nedenlerle çalışmaktadır (Yener ve Alper, 1985, s. 3). Bunun yanında, çocukların çalışmak yerine okula gönderilmesinin kaybedilen gelir açısından da bir maliyeti vardır. Ailenin kaybedebileceği bu gelire ek olarak, çocuğu okula göndermekle karşılamak zorunda kalacağı okul giderinin de olması yoksul aile çosuklarının eğitim hakkından yeterince yararlanmasını engellemektedir. Okul eğitiminin gerçek ekonomik bedeli mümkün olduğunca azaltılmadıkça da bu durum böyle devam edecektir (Bequale, 1991, s. 75).

Çalışan çocuk sayısı ve çocuk işgücünün varlık nedenleri yönünden Türkiye'deki durum da gelişmekte olan diğer ülkelerdeki durumla benzerlik göstermektedir.

Sanayileşme çabası içerisinde olan Türkiye'de hızlı nüfus artışı, özellikle yaşamını tarımsal etkinliklerden elde edilen gelirle sürdürmeye çalışan kırsal kesimde, kalkınma hızını yavaşlatmanın yanısıra, kişi başına düşen geliri de azaltmaktadır. Hızlı nüfus artışı karşısında köylülerin giderek topraksızlaşması, yeterli gelir elde etmek amacıyla kente göçü teşvik etmektedir. Ancak, kentteki işlerin gerektirdiği bilgi-beceriden yoksun olan bu insanlar marjinal işlerde çalışmaya başlamaktadırlar. Bu tür işlerde sağlanan gelirin sürekliliğinin olmayışı, ailelerin çocuklarını küçük yaşlarda, bazen okulla bir arada, benzen de okuldan alarak bir işte çalıştırılmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Genelde ekonomik nedenlerle iş yaşamına atılan bu çocuklar, bir yandan aile gelirine katkıda bulunurken diğer yandan da bir meslek öğrenmektedirler.

Çocuğun çalıştırılmasını zorunlu kılan nedenlerin kısa vadede ortadan kaldırılamayacak olması, bunun yanında, çocuk çalıştırmanın yasaklanmasının, çocuğun gizlice ve daha kötü koşullarda çalıştırılmasına yol açacak olması, çalışan çocukların yasalarla korunması gerekliliğini yaratmaktadır.

Türkiye'nin de imzalamış bulunduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2. Maddesine göre;

1. Taraf devletler, çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı, veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2. Taraf devletler bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar.

Bunun yanında, Anayasa'mızın 50. maddesinde; "kimse yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" hükmü yer almaktadır.

Türk Hukuk Sistemi çocukların çalışma yaşamını ayrıntılı bir biçimde düzenlemiştir. Ancak, çalışan çocukların korunması amacıyla konulan hükümler tek bir yasada yer almamakta, Umumi Hıfızısahha Kanunu, İş Kanunu, Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu olmak üzere belli başlı üç yasaya dağılmış bulunmaktadır (Konanç, 1989 s. 12).

Bu yasalar, çocukların belli bir yaştan önce çalışma yaşamına girmelerini engellemektedir. Ayrıca, çocukların çalışma koşulları da yasalarla düzenlenmiş, günlük çalışma süreleri, günlük çalışma saatleri belirtilmiştir.

Doğrudan çalışan çocuklarla ilgili ilk yasa 1977 yılında Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu adı altında yürürlüğe girmiş ancak, çeşitli nedenlerle amacına ulaşamamış ve beklenen sonuçlar elde edilememiştir (Emiroğlu, 1986, s. 10). Uygulamada görülen aksaklıklar dikkate alınarak 1986 yılında Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu yürürlüğe girmiştir.

Adı geçen Yasa'nın yürürlüğe girdiği 1986 yılından itibaren, 1989-1990 öğretim yılı da dahil olmak üzere, 170.232 kişi eğitime alınmıştır. Bunun içinde kalfalık belgesi alarak mezun olan çırakların sayısı ise 38.025'dir. (MEB, 1990¹ s. 42) Hedef kitle olarak belirlenmiş olan çırak sayısı ise bir milyon civarındadır.

Şu anda yürürlükte olan Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası'nda çıraklık eğitiminin temel amacı "Temel eğitimi tamamladıktan sonra, gerçek iş ortamında fiilen çalışmak suretiyle meslek öğrenmek isteyen 12-18 yaşları arasındaki gençlerin teorik ve pratik mesleki eğitimlerinin bir programa göre yapılmasını sağlayarak, onları ülkenin ihtiyaç duyduğu becerili işgücü haline getirmek" olarak belirtilmiştir (MEB, 1990¹, s. 31)

Çalışarak gelir elde eden ve geleneksel yolla meslek öğrenen çocukları örgütlü bir sistem içinde eğitirken korumayı da amaçlayan Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası aday çırak ve çırağı geniş anlamda, "bir sanatı, o sanat için düzenlenen programa göre o işyerinde öğrenmek;

sanatın gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını geliştirmek amacıyla, temelde iktisadi olmayan emeğiyle ve çıraklık sözleşmesiyle işyeri sahibinin hizmetine giren öğrenci statüsündeki kimse” (Arslan, 1988, s. 31) olarak kabul etmiştir.

Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası kapsamındaki il ve meslek alanlarında çalışan çocukların öğrenci olarak kabul edilmesi ile, onların iş yerindeki varlık nedenlerinin üretim değil eğitim olduğu kabul edilmekte, ayrıca bu çıraklar örgün eğitim sistemindeki öğrencilere tanınan bir takım haklardan da yararlanmaktadırlar; ancak, bunun yanında bir takım kayıpları da olmaktadır. Bu kayıplar; örgütlenme hakkı, sosyal güvenlik hakkı, ücret v.b. gibi konularda olmaktadır.

Bunun yanında, yukarıda adı geçen yasanın çırağı öğrenci statüsünde kabul etmesi, tüm çırakların bu tanıma uygun olarak istihdam edilmesi sonucunu yaratmamaktadır. Çocukların işçi ya da öğrenci yönlerinden hangisinin ağır bastığı, işyerindeki gerçek çalışma biçimine, işverenle olan ilişkilerinin boyutlarına göre belirlenebilir. Çünkü çoğu durumlarda, eğitim merkezine gidiyor olmasının dışında çocuk, tamamen üretime katılan bir işçi konumundadır (Düzenli, 1986, s. 52; Tekin, 1992).

Daha önce de belirtildiği gibi hukuk sistemimizde çocukların çalışma yaşamı ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası'nın gönderme yaptığı İş Yasası'nın 67. maddesinde, “15 yaşından küçük çocukların günde 7.5 saatten fazla çalıştırılmayacakları” belirtilmektedir.

Ayrıca, özel bir bakıma ve korumaya ihtiyacı olduğu yaşta çalışma hayatına başlayan çocukların, işyerinde yaptıkları işlerin sağlıklarına zarar vermeyecek işler olması gerekir. Bu nedenle İş Yasası 18 yaşından küçük çocukların herhangi bir işe alınmadan önce doktor muayenesinden geçmesini zorunlu kılmıştır. Bu muayene sonunda çocuğun beden yapısının işin niteliğine ve koşullarına uygun olduğu saptanırsa çocuk işe alınır ve 18 yaşını dolduruncaya kadar en az altı ayda bir bu muayene tekrarlanarak işe devamında bir sakınca olup olmadığı saptanır. (Mad. 80) Böylece, çocuğun sağlığının olumsuz yönde etkilenmesi önlenmiş olur. Çünkü, sağlık koşulları ve iş güvenliği açısından yeterli olmayan işyerlerinde çalışan çocuklar, iş kazaları ve meslek hastalıkları gibi risklerle daha çok karşılaşma durumunda kalmaktadırlar.

Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası'nda, yasa kapsamına girecek meslek alanlarında etkinlik gösteren işyerleri için iş koşulları, iş ortamı aç-

sından bir sınırlama getirilmemiş ve ilgili tüm işyerleri alınmıştır. Bu durum çocuğun sağlığı yanında eğitimi açısından da olumsuz sonuçlar yaratabilir. Belli bir programa göre çocuğa bir meslek kazandırmayı ve bunu merkezde teorik, işyerinde de pratik olarak vermeyi hedefleyen Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası'nın birbirinden çok farklı koşullara sahip işyerleri nedeniyle bu amacına yeterince ulaşamayacağı söylenebilir. Çünkü, sağlık koşulları, iş güvenliği açısından çocuk çalıştırmaya uygun olup olmadığı denetlenmeden yasa kapsamına alınan işyerlerinde çalışan çocuklar farklı ustalardan, farklı gelişmişlik düzeyindeki makina, araç-gereçlerle eğitim göreceklendir. Bu durumlar ise çocukların eğitiminden farklı derecelerde yararlanmalarına yol açabilecek etkenlerdir.

Çalışan çocuğun çalışma koşulları ve işyerindeki eğitimini denetleme, Çalışma Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişlerine görev olarak verilmekle birlikte Türkiye'de müfettiş sayısının işyerleri sayısına oranla az olması nedeniyle denetimde etkililik ve süreklilik sağlanamamaktadır. (Konanç, 1989)

Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası, çalışan çocuk ve gençleri örgütlü bir sistem içinde, çalışırken belli bir programa göre eğitmeyi hedeflerken, bu çocukların fiziksel ve ruhsal bakımdan korunmalarını da amaçlamıştır. Ancak, tüm yasalar, toplumun ve bireylerin yararını gözetmek, korumak amacıyla çıkarılmakta ise de, kimi kez uygulamadaki aksaklıklar ve yetersiz denetim yasaların çıkarılış amaçlarının tam olarak gerçekleştirilmesine engel olmaktadır.

Sosyal ve ekonomik öğeler çocuğu çalıştırmak zorunda bırakıyorsa, yaptıkları iş onlar için olumlu bir deneyim olmalı, mesleklerinin gerektirdiği bilgi ve beceriyi yeterince öğrenmeli ve bu süreç içerisinde bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimleri olumsuz yönde etkilenmemelidir. Eğer, olumsuz bir etkilenme varsa, çocuğun istismarından söz edilebilir. UNICEF'in bir dökümanında istismar durumlarını belirlemede kullanılabilir bazı ölçütler şöyle sıralanmıştır: (UNICEF, 1986, s. 1; Zeytinoglu, 1991, s. 242)

1. Çok erken yaşlarda tam gün çalışmaya başlanması;
2. Çok fazla bir zamanın işte geçirilmesi;
3. Çalışma nedeniyle ve/veya çalıştığı sırada yeterli bir eğitim alınamaması;
4. Fiziksel ve ruhsal sağlığa; fiziksel, duygusal ve ahlaki gelişime uygun olmayan işlerde ve koşullarda çalışılması;

5. Yapılan işin maddi karşılığının alınmaması;
6. Çocuktan çok fazla bir sorumluluk istenmesi;
7. İşin yetişkinliğe hazırlamada yardımcı olmaması;
8. Çalışma süresinin uzunluğu nedeniyle uyku, dinlenme, eğlenme, sosyal ilişkiler kurma gibi temel gereksinimlerin yeterince doyurulmaması;
9. Çocuğun özgüven ve özsaygı gelişiminin engellenmesi;
10. Çalışma ortamında fiziksel, duygusal ya da cinsel istismar biçimleriyle karşılaşılması.

Atauz, Türkiye’de, çocuğa yönelik en önemli istismar türlerinden biri olarak çocuğun emeğinin istismarını göstermektedir (Atauz, 1991, s. 240-241). Fişek ise, kendisi tarafından yapılmış iki araştırmanın bulgularına dayalı olarak, Türkiye’de çocukların başta çırak olmak üzere çeşitli adlar altında çalıştırılmasının ihmâl ve istismar olarak nitelendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. (Fişek, 1991, s. 119)

Türkiye’de, çalışan çocukların durumu ile ilgili tartışmalar, uygulamada bazı aksaklıkların olduğu düşüncesine yol açmaktadır. Bu araştırma da, varsa, uygulamadaki bazı aksaklıkların ortaya çıkarılması ve yasanın çıkarılış amacına uygun olarak yürütülebilmesi için gerekli önlemlerin belirlenmesi ihtiyacından doğmuştur.

Problem Cümlesi

Ankara’da Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası kapsamındaki meslek alanlarında çalışmakta olup, Çıraklık Eğitimi Merkezlerine devam eden aday çırak ve çırakların bireysel özellikleri ve kendi görüşlerine göre, iş ortamları, çalışma koşulları, ücret, sağlık ve eğitim-öğretim uygulamalarına ilişkin sorunları nelerdir?

Amaç

Araştırmanın genel amacı; Ankara’da Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası kapsamındaki meslek alanlarında çalışan ve Çıraklık Eğitimi Merkezlerinde öğrenci olan aday çırak ve çırakların kendi görüşlerine dayalı olarak eğitim-öğretim uygulamaları ile çalışma yaşamına ilişkin sorunlarının belirlenmesidir.

Bu amaca ilişkin olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. *Deneklerin bireysel özellikleri*

Yaş dağılımları nedir?

Anne-babanın birlikte durumu nedir?

Anne-babanın eğitim durumu nedir?

Birlikte yaşanan kişi sayısı nedir?

Aile geliri nedir?

Baba mesleği nedir?

2. *Deneklerin çalışma yaşamına ilişkin özellikleri*

İş hayatına başlama nedenleri nedir?

İş hayatına başlama nedenleri ile, anne babanın eğitim düzeyi, birlikte yaşanan kişi sayısı, aile geliri arasında bir bağımlılık var mıdır?

Çalışmaya başlama yaşı nedir?

Çalışmaya başlama yaşı ile, iş hayatına başlama nedenleri anne-babanın eğitim düzeyi ve ailenin geliri arasında bir bağımlılık var mıdır?

Çıraklık sözleşmesi ne zaman yapılmıştır?

Yaş ile çıraklık sözleşmesini yapma zamanı arasında bir bağımlılık var mıdır?

Bugüne kadar işyeri değiştirmişler midir?

İşyeri değiştirmiş olup-olmama ile çalışmaya başlama yaşı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

İşyeri değiştirme nedenleri nedir?

Çalışmakta oldukları işyerini değiştirmek istemekte midirler?

İşyerini değiştirmek isteyip-istememe durumu ile ana meslek grubu, meslek ünvanı, yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

Çalışmakta oldukları işyerini değiştirme isteklerinin nedenleri nedir?

Çalışmakta oldukları işyerini değiştirme isteğinin nedenleri ile ana meslek grubu, meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

İşyeri değiştirememeye nedenleri nedir?

İşyeri değiştirememeye nedenleri ile meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

İşyerinde onbir yaşından küçük, çalışan çocuk var mıdır?

3. Deneklerin iş koşulları

Günlük çalışma süresi nedir?

Günlük çalışma süresi ile ana meslek grubu, meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

Öğle tatili süresi nedir?

Öğle tatili süresi ana meslek grubu ve meslek ünvanı arasında bir bağımsızlık var mıdır?

Öğle yemeğine ilişkin durumları nedir?

Akşam işyerinden ayrılma saati nedir?

İşyerinden ayrılma saati ile ana meslek grubu, meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

Yıllık izin süresi nedir?

Yıllık izin süresi ile ana meslek grubu, meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

Koruyucu araç kullanma durum nedir?

Koruyucu araç kullanma durumu, ana meslek gruplarına göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

İşyerinde yapmakta oldukları işe ilişkin görüşleri nedir?

İşe ilişkin görüşler ile ana meslek grubu, meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

İş hatalarında ustanın gösterdiği davranışlar nelerdir?

İş hatalarında ustanın gösterdiği davranışlar ile meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

4. *Deneklerin iş ortamı*

Kışın soğuktan etkilenme durumları nedir?

Yazın sıcaktan etkilenme durumları nedir?

Toz ve kimyasal maddelerden etkilenme durumları nedir?

Toz ve kimyasal maddelerden etkilenme durumu ana meslek gruplarına göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

Su ihtiyacını karşılama durumu nedir?

İşyerinde tuvalet var mıdır?

5. *Deneklerin sağlıklarına ilişkin durum*

Doktor kontrolünden geçme sıklıkları nedir?

Doktor kontrolünden geçme sıklığı ana meslek gruplarına göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

Meslekleri ile ilgili bir hastalık geçirmişler midir?

Hastalık geçirip-geçirmeme ile ana meslek grubu, su ihtiyacını karşılama durumu, işyerinde tuvalet olup-olmaması arasında bir bağımlılık var mıdır?

Geçirdikleri hastalıklar nelerdir?

Geçirilen hastalıkların ana meslek gruplarına göre dağılımı nedir?

Meslekleri ile ilgili bir kaza geçirmişler midir?

Kaza geçirip-geçirmeme ile ana meslek grubu ve meslek ünvanı arasında bir bağımlılık var mıdır?

İşle ilgili kazalarının sonuçları nelerdir?

Kazaların ana meslek gruplarına göre dağılımı nedir?

İşle ilgili kazaların tedavi ve sonuçlarına ilişkin durumu nedir?

6. *Derneklerin ücret ile ilgili durumları*

Aylık ücretleri ne kadardır?

Aylık ücret ile ana meslek grubu, meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

Ücretleri düzenli ödeniyor mu?

Ek kazanç elde ediyorlar mı?

Ek kazanç elde etme durumunun ana meslek gruplarına göre dağılımı nedir?

Ücretlerinden kesinti yapılıyor mu?

Hangi durumlarda ücretlerinden kesinti yapılıyor?

7. *Denehlerin eğitim ve öğretim uygulamalarına ilişkin durumları*

Mesleksen açıdan yararlı gördükleri dersler nelerdir?

Meslek ünvanlarına göre yararlı görülen dersler nelerdir?

Mesleksen açıdan yararsız görülen dersler nelerdir?

Meslek ünvanlarına göre yararsız görülen dersler nelerdir?

Derslerde verilen bilgileri öğrenme dereceleri nedir?

Bilgileri öğrenme dereceleri ile merkez ve meslek ünvanı arasında bir bağımlılık var mıdır?

Derslerde verilen bilgilerin hepsini öğrenememe nedenleri nelerdir?

Bilgilerin hepsini öğrenememe nedenleri ile merkez ve meslek ünvanları arasında bir bağımlılık var mıdır?

Okulda verilen bilgileri işyerinde uygulayabilme dereceleri nedir?

Bilgileri işyerinde uygulayabilme dereceleri ile ana meslek grubu ve meslek ünvanı arasında bir bağımlılık var mıdır?

Bilgilerin hepsini işyerinde uygulayamama nedenleri nelerdir?

Bilgilerin hepsini işyerinde uygulayamama nedenleri ana meslek gruplarına göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

İşyerindeki işleri yapma sıklıkları nedir?

İşyerindeki işleri yapma sıklığı ile meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

Mesleksen eğitimde usta ne tür bir katkıda bulunmaktadır?

Mesleksen eğitimde ustanın katkı türleri ile meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

Çıraklık Eğitimi Merkezine gidilmesine ilişkin usta tepkisi nedir?

Çıraklık Eğitimi Merkezine gidilmesine ilişkin usta tepkisi ile ana meslek grubu, merkez, meslek ünvanı ve yaş arasında bir bağımlılık var mıdır?

Araştırmada Ankara'daki, Ankara çıraklık Eğitimi ve 4. Akşam Sanat Okulu, Ahi Evran, Ostim ve Siteler Çıraklık Eğitimi Merkezleri çalışma evreni olarak alınmıştır.

Adı geçen bu merkezlerde 1990-1991 öğretim yılında kayıtlı, toplam 11.249 çırak ve 223 aday çırak bulunmaktadır.

Örnekleme 141 aday çırak, 372 çırak girmiş; ancak, aday çırakların devamsızlığı nedeniyle 141 aday çıraktan 128'ine ulaşılabilmektedir. Böylece, toplam 500 denek, örnekleme oluşturmuştur.

Araştırma tarama modelindedir. Veriler bu amaçla, geliştirilen bir bilgi toplama aracı ile daha önce belirtilmiş olan dört çıraklık eğitimi merkezinde eğitim gören 500 öğrenciden elde edilmiştir. Bu öğrenciler 15 ana meslek grubunu oluşturan 31 meslek alanlarındaki sayıları oranında alınmıştır.

Bireysel özellikleri ile; çalışma yaşamına ilişkin özellikler, iş koşulları, iş ortamı, sağlık, ücret ve eğitim öğretim boyutlarında elde edilen bulguların analizinde frekans, yüzdelerden yararlanılmış, değişkenler arası farkların anlamlılık sıralamasında kay-kare tekniğinden yararlanılmıştır.

Anlamlılık düzeyi olarak .05 kabul edilmiş, ancak dağılımın .01 ve .001 düzeyinde de anlamlı bulunması durumunda bu düzeyler de belirtilmiştir.

İlgili değişkenler arasında en az .05 düzeyinde anlamlı bir bağımlılık çıkması durumunda ilişki derecesini veren kontingensiyel katsayısı hesaplanmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular kısaca şöyle özetlenebilir:

1. Deneklerin Bireysel Özellikleri

1.1. Deneklerin yaklaşık dörtte biri "13 yaşın altında", % 8.40'ı ise "19 yaş ve üstü"ndedir.

1.2. Anne-babadan birinin ya da her ikisinin ölü olduğu deneklerin oranı % 8.80'dir. Anne-babanın sağ olduğu ancak ayrı yaşadığı durumda oran % 10.20 olmaktadır.

1.3. Anne-babası ilkokul-üstü eğitim görenlerin oranı % 15.00'tir. Bu durum anne-babanın eğitim düzeyi ile çocuklarının eğitim düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişkinin varlığını doğrular görünmektedir.

1.4. Birlikte yaşadıkları kişi sayısı 6 ve daha çok olan deneklerin oranı % 48'dir. Bu durum deneklerin yaklaşık yarısının kalabalık bir aileden geldiğini göstermekte ve bu alandaki araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir.

1.5. Deneklerin % 6.00'sının aile geliri asgari ücret altındadır (414.000 T.L.)

1.6. Baba mesleği, "araştırma kapsamında yer alan meslek dalları"ndan olan deneklerin oranı % 18.40'dır.

2. Deneklerin Çalışma Yaşamına İlişkin Özellikleri

2.1. İş Hayatına Başlama Nedenleri

2.1.1. Öğrenime devam etmeyip iş hayatına başlamada gösterilen temel nedenler arasında ilk sırayı "çalışmak isteme" almaktadır (% 25.00); bunu, % 21.80 ile "okumak istememe" ve "okulda başarısız olma" (% 13.60) izlemektedir. İş hayatına başlamadaki temel nedenlerin babanın eğitim düzeyine göre, farklılaştığı görülmektedir. Ailenin ekonomik durumu ve ailedeki huzursuzlukları içeren aile kaynaklı nedenlerle iş hayatına başlamış olanların oranları, babanın eğitim düzeyi yükseldikçe düşüş göstermektedir.

2.1.2. İş hayatına başlamadaki temel nedenlerin ailede birlikte yaşanan kişi sayısına göre de farklılaştığı görülmüştür. Ekonomik yetersizlik ve ailedeki huzursuzluğu içeren aile kaynaklı nedenlerle iş hayatına başlamış olanların oranları, ailedeki birey sayısı azaldıkça düşüş göstermektedir.

2.2. İş Hayatına Başlama Yaşı

2.2.1. Deneklerin % 12.60'ı 11 yaşından küçük yaşlarda işe başlamıştır. Bu durum bazı çocukların ilköğrenimleriyle birlikte çalışmayı yürüttüklerini göstermektedir.

2.2.2. İş hayatına başlamadaki temel nedenlerin sürekli olarak çalışmaya başlama yaşına göre farklılaştığı görülmektedir. 11 yaşından küçük yaşta çalışmaya başlamış olanlarda denek kaynaklı nedenler artış gösterirken, 11 yaş ve üstünde işe başlamış olanlarda geçmiş eğitim yaşantısı ile ilgili nedenler artmaktadır.

2.2.3. Deneklerin sürekli olarak çalışmaya başlama yaşı ailenin aylık gelirin'e göre de farklılaşma göstermektedir. Aile geliri yükseldikçe daha büyük yaşta işe başlama eğilimi artmaktadır.

2.3. Çıraklık Sözleşmesi Zamanı

2.3.1. Deneklerin % 48.20'si Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası'nın öngördüğü en çok süre içinde çıraklık sözleşmesini yapmıştır. % 51'i için ise bu süre aşılmıştır. Bu grubun bir süre yasal olmayan şekilde istihdam edildiği ortaya çıkmaktadır.

2.3.2. Çıraklık sözleşmesini yapma zamanı yaşa göre farklılaşmaktadır. 19 yaş ve üstündekilerde, çıraklık sözleşmesini, yasanın tanıdığı en çok süreden sonra yapmış olanların oranı daha alt yaş gruplarından fazladır. Yaş küçüldükçe yasanın öngördüğü sürede sözleşme yapmış olanların yüzdesi artmaktadır.

2.4. İşyeri Değiştirme Durumu ve Nedenleri

2.4.1. Grubun yarısından fazlası (% 54.60) bugüne kadar en az bir işyeri değiştirmiştir. İşyeri değiştirmiş olup-olmamanın, çalışmaya başlama yaşı ve yaşa göre farklılaşmadığı görülmüştür.

2.4.2. İşyeri değiştirmiş olan deneklerin % 30.40'ı bunun temel nedeni olarak "ödenen ücretin azlığı"nı göstermiştir. Bunu, % 12.09 ile "işyerinde kötü davranılması" ve % 11.72 ile de "çalışma saatlerinin fazlalığı" nedenleri izlemektedir. İşyeri değiştirmenin temel nedenleri içerisinde ilk üç sırada yer alan nedenlerin herbiri çalışan çocuğun korunması amacıyla, yasayla düzenlenmiş durumlardır. Uygulamada, yasal hükümlere her zaman uyulmadığı anlaşılmaktadır.

2.4.3. Deneklerin % 26.60'ı şu anda çalışmakta olduğu işyerini değiştirmeyi istediğini belirtmiştir. Ana meslek grupları içerisinde işyerini değiştirmeyi en yüksek oranla isteyen grup "Ayakkabıcılık"tır (% 66.67). Bunu % 43.75 ile "Döşemecilik", % 34.09 ile "Ağaç İşleri" ana meslek grupları izlemektedir.

2.4.4. İşyeri değiştirmeyi isteyip-istememe, meslek ünvanı ve yaşa göre farklılık göstermektedir. Çıraklar aday çıraklara göre işyeri değiştirmeyi daha yüksek oranda isterken, yaş gruplarına göre de yaş yükseldikçe bu istek artmaktadır.

2.4.5. Çalışmakta olduğu işyerini değiştirmek isteyen denekler, en yüksek oranla temel neden olarak "ödenen ücretin azlığı"nı belirtmişlerdir. (% 43.61) Bunu, "çalışma saatlerinin fazlalığı" (% 11.28)

ve “işyerinde çalışan diğer insanlarla anlaşamama” (% 6.77) izlenmektedir. Ana meslek gruplarının yaklaşık üçte ikisi işyeri değiştirme isteğinde temel neden olarak “ödenen ücretin azlığı”ni belirtmişlerdir. “Ödenen ücretin azlığı” aday çırak ve çıraklarda, ayrıca, tüm yaş gruplarında en yüksek orana sahip temel neden olarak görülmüştür.

2.4.6. Deneklerin % 22.56’sı “kalfalık belgesini almayı beklemediği” için, istediği halde işyerini değiştirmedini belirtmektedir. “Ailenin izin vermemesi” (% 20.30) ve “uygun bir işyeri bulamadığı için” (% 20.30) değiştiremeyenleri, % 13.53 ile “diğer işyerlerinde de benzer sorunlar olabileceği”ni düşünenler takip etmektedir.

2.4.7. Aday çırakların çoğunluğu “yeni bir işyeri arayacak zamanın olmaması”ni işyeri değiştirmeyi istememenin temel nedeni olarak gösterirken, çıraklarda “kalfalık belgesini almayı bekliyor olma” nedeni ilk sırada yer almaktadır.

2.5. 11 Yaşından Küçük Çocuk Çalıştırma

Çalıştığı işyerinde onbir yaşından küçük çocuk işçi bulunan denekler tüm grubun % 2.80’ini oluşturmaktadır.

3. İş Koşulları

3.1. Çalışma Süresi

3.1.1. Günlük çalışma süresi konusunda, deneklerin yalnızca % 5.60’ı yasalarla belirlenmiş olan süre kadar ve bunun altında, % 94.20’si ise günde 7,5 saatten çok çalıştığını belirtmektedir. Günde 12 saat ve daha çok çalışanlar ise grubun % 27.80’ini oluşturmaktadır. Çocukların yasaların öngördüğü süreden fazla çalıştırılmakta olması başka araştırmalarla da elde edilmiş bir bulgudur.

3.1.2. Ana meslek grupları içerisinde, günde 12 saat ve daha çok çalışanlar en çok Berberlik, Matbaacılık, Terzilik ve Gıca Hazırlama mesleklerinde görülmektedir.

3.1.3. Deneklerin günlük çalışma süreleri meslek ünvanlarına göre farklılaşmaktadır. Aday çıraklar içinde günde 7,5 saat ve daha az çalışanların oranı (% 11.81), çıraklara ait orandan (% 3.49) daha yüksektir.

3.1.4. Günlük çalışma süresi yaşa göre de farklılık göstermektedir. Bu fark daha yüksek yaş grubu lehinedir.

3.2. Öğle Tatili Durumu ve Süresi

3.2.1. Deneklerin % 26.00'sı yasayla (İş Kanunu mad. 64 / c) kendilerine tanınan süre kadar ya da daha fazla öğle tatili yaptıklarını belirtmiştir. Öğle tatili verilmediğini belirtenler ise grubun yaklaşık beşte biridir (% 19.60)

3.2.2. Ana meslek gruplarından "Ağaç İşleri", "Döşemecilik" ve "Tesviyecilik"te çalışanlar diğer ana meslek gruplarında çalışanlara göre daha uzun süre öğle tatili yapmaktadırlar.

3.2.3. Öğle tatili süresi meslek ünvanlarına göre farklılaşmakta, çıraklar, aday çıraklara göre daha çok dinlenme olanağı bulmaktadır.

3.3. Öğle Yemeği Durumu

3.3.1. Deneklerin toplam % 68.40'ı öğle yemeğini "evden getirme" ya da "dışardan satın alma" yoluyla kendisi sağlamaktadır. İşverenin yemek sağladığı denekler grubun % 29.40'ını oluşturmaktadır.

3.4. İşyerinden Ayrılma Zamanı

3.4.1. Akşam işyerinden saat sekizden sonra ayrılanlar grubun % 15.80'idir.

3.4.2. Tüm gruplar içerisinde, çalışanlarının çoğunluğunun işyerinden saat "sekizden sonra" ayrıldığı ana meslek grupları "terzilik" (% 80.00) ve "Gıda Hazırlama" (% 60.00)'dir.

3.4.3. Akşam işyerinden ayrılma saatleri meslek ünvanlarına göre farklılık göstermektedir; çıraklar aday çıraklara göre daha erken saatlerde işyerinden ayrılabilirlerdir.

3.5. Yıllık İzin Durumu

3.5.1. Deneklerin % 58.40'ı "hiç" izin yapmadığını belirtmiştir. Yasayla (Ç.M.E.Y. mad. 26) belirtilmiş süre kadar ya da daha fazla izin alabilenler grubun yalnızca % 8.00'ini oluşturmaktadır. Yıllık izin süresinin, meslek ünvanı ve yaşa göre farklılaşmadığı görülmüştür.

3.6. Koruyucu Araç Kullanma Durumu

3.6.1. Araştırma kapsamında yer alan meslek dallarının çoğu koruyucu araç kullanmayı gerektirmektedir. Ancak, koruyucu araçları sürekli olarak kullananlar grubun % 14.00'üdür. Ana meslek grupları içerisinde en yüksek koruyucu araç kullanma oranları, "Dökümcülük" (% 100.00) ve "Tesviyecilik"tedir (% 36.37).

3.7. Yapılan İşe İlişkin Görüşler

3.7.1. Deneklerin % 49.00'u yaptığı işten memnun olduğunu belirtirken, % 19.00'u "işyerinde mesleğin öğrenilip, ilerletilebileceği işlerin yaptırılmadığı", % 13.00'ü ise "iş kazası olasılığının yüksek olduğu" görüşündedir.

3.7.2. İşe ilişkin görüşler içerisinde "yapılan işleri memnun edici" bulmanın "Tesisatçılık" dışındaki tüm ana meslek gruplarında en yüksek orana sahip görüş olduğu bulunmuştur. "Tesisatçılık" ana meslek grubundaki deneklerin % 75.00'i "iş kazası olasılığının yüksek olduğu"nu belirtmiştir.

3.7.3. Deneklerin yapmakta oldukları işe ilişkin görüşleri meslek ünvanları ve yaşa göre farklılık göstermektedir.

3.8. Ustanın Gösterdiği Davranış

3.8.1. İş hatalarında ustanın en sık gösterdiği davranış olarak "tathıhla uyarma" % 50.40 ile ilk sırada yer almaktadır. Bunu % 32.00 ile "kızma ve bağırma", % 4.40 ile "küfretme" ve % 4.00 ile "dövme" izlemektedir.

3.8.2. İş hatalarında ustanın gösterdiği davranış türlerinden "tathıhla uyarma" aday çırak ve çıraklar tarafından diğer davranışlara göre en çok (sırasıyla % 49.22, % 50.81) karşılaşılan davranıştır.

3.8.3. 13 yaşından küçük çocuklarda "dövme" davranışı ile karşılaşanların oranı (% 10.16)'nın diğer yaş gruplarından yüksek olduğu görülmektedir. Bu oran 13-15 yaş grubunda % 2.61, 16-18 yaş grubunda % 1.86'dır. 19 yaş ve üstünde bu davranışla karşılaşan yoktur.

4. İş Ortamı

4.1. İşyerinin Fiziksel Koşulları

4.1.1. Deneklerin dörtte birinden çoğu (% 25.80) kısım işyeri "ısıtılmadığı için üşüdüğü"nü; % 11.60'ı ise işyerinin "ısıtılmadığını, ancak üşümediğini"ni belirtmektedir.

4.1.2. Yaz aylarında çalıştığı yerin sıcak olmasından "etkilendiğini" belirten denekler, grubun % 39.80'inin oluşturmaktadır.

4.1.3. İşyerinde toz, kimyasal madde ve diğerleri gibi "sorunların bulunduğunu ve bunlardan etkilendiğini" belirten denekler,

grubun % 31.00'ini oluşturmaktadır. İşyerinde bu tür "sorunların bulunduğunu ancak bundan etkilenmediğini" belirtenlerle (% 27.80) birlikte, işyerlerinde bu sorunlarla karşılaştığını belirten deneklerin toplam oranı % 58.80'dir. Denek sayısı beşten yukarı olan, ana meslek grupları dikkate alınır; bu tür sorunlardan en çok rahatsız olanlar % 42.53 ile "Ağaç İşleri", % 41.38 ile "Elektrikçilik" ve % 39.40 ile "Tevsiyecilik" ana meslek gruplarıdır.

4.1.4. İçme ve temizlenme suyu ihtiyacını işyerindeki çeşmeden karşılayanlar grubun dörtte üçünden fazladır.

4.1.5. İşyerinde tuvalet olmadığını belirten denekler grubun % 30.60'ını oluşturmaktadır.

5. Sağlık Sorunları

5.1. Sağlık Kontrolü

5.1.1. Deneklerin % 80.60'ı "hastalandığı zamanlar dışında doktor kontrolü"nden hiç geçmemiştir". İş yasasında belirtilen sürede sağlık kontrolünden geçenler grubun % 12.60'ını oluşturmaktadır.

5.1.2. Ana meslek gruplarından "Döşemecilik" dışında kalan tüm gruplarda deneklerin çoğu "hastalandığı zamanlar dışında doktor kontrolünden geçmemiştir".

5.2. Hastalık

5.2.1. Çalışma yaşamında işle ilgili hastalık geçiren denekler grubun % 16.00'sını oluşturmaktadır. Ana meslek gruplarından "Kıymetli Metal İşlemciliği", "Ayakkabıcılık", "Tesisatçılık" ve "Elektrikçilik"te çalışanlarda hastalık geçirenlerin oranları diğer meslek gruplarına göre daha yüksektir.

5.2.2. Deneklerin işleriyle ilgili olarak geçirmiş oldukları hastalıklar içerisinde % 28.75 ile "solunum sistemi rahatsızlıkları" ilk sırada yer almaktadır. Bunu, "halsizlik, bayılma, baş ağrısı" (% 15.00) ve "eklem ağrıları, romatizma" (% 15.00) ile "K.B.B. rahatsızlıkları" (% 7.50) izlemektedir.

5.2.3. Ana meslek gruplarına göre de, işle ilgili olarak geçirilmiş hastalıklar, içinde "solunum sistemi rahatsızlıkları" ilk sırada yer almaktadır.

5.3. Kaza

5.3.1. Çalışma yaşamında işle ilgili bir kaza geçiren denekler tüm grubun % 23.60'ını oluşturmaktadır.

5.3.2. Çalışma yaşamında kaza geçirmiş olup olmama, meslek ünvanlarına göre farklılaşmaktadır. Aday çıraklardan kaza geçirmiş olanların oranı çıraklarınkinden daha yüksektir.

5.3.3. "Parmak, el, ayak kol kesilmesi ve berelenmesi" grubun yaklaşık yarısı tarafından geçirildiği belirtilen iş kazasıdır.

5.3.4. İşiyile ilgili bir hastalık ya da kaza geçirmiş olan deneklerin beşte birinden çoğu hastaneye gitmemiştir.

6. Ücret

6.1. Aylık ücret olarak, deneklerin dörtte üçünden çoğu Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası'nın çıraklar için belirlediği "en düşük miktarın üstünde" ücret almaktadır.

6.2. Aylık ücretler meslek ünvanlarına göre farklılaşmakta, çıraklar aday çıraklara göre daha yüksek ücret almaktadırlar. Ücret, aynı zamanda yaşa göre farklılaşmakta, yaş yükseldikçe daha çok ücret alanların oranı artmaktadır.

6.3. Deneklerin dörtte üçünden çoğuna ücretleri düzenli olarak ödenmektedir.

6.4. Deneklerin % 16.20'si "ek kazanç elde etmediğini" belirtmiştir. "Bahşiş" ek kazanç türleri içerisinde en yüksek orana sahiptir (% 51.20)

6.5. Ana meslek grupları içerisinde "ek kazanç" elde etme oranı en düşük "Gıda Hazırlama" ana meslek grubuna aittir (% 60.00)

6.6. Ücretlerinden herhangi bir nedenle "kesinti yapıldı"ğını belirten denekler tüm grubun beşte birinden biraz fazladır. Bu ösinti en çok "işyerinde kırılan ya da bozulan şeyler için" yapılmıştır. (% 28.85)

7. Eğitim ve Öğretim

7.1. Çıraklık Eğitimi Merkezi'nde Görülen Derslerle İlgili Görüşler

7.1.1. Deneklerin hepsinin almakla yükümlü olduğu ortak dersler içerisinde "Matematik", grubun yaklaşık üçte biri tarafından meslek sel açıdan "en yararlı" ders olarak belirtilmiştir.

7.1.2. Meslek alanları ve meslek ünvanlarına göre değişen derslerde, ilgili grup tarafından diğer dersler içerisinde “en yararlı” görülen dersler “Meslek Bilgisi (Tipo)” ve “Dizgi”dir. Her iki ders ilgili grubun tamamı tarafından mesleksen açıdan “en yararlı” ders olarak gösterilmiştir.

7.1.3. Meslek alanlarına göre dersleri farklılaşmayan aday çıraklarda “matematik” dersi grubun yaklaşık yarısı tarafından “en yararlı” ders olarak görülmektedir. Meslek alanlarına göre dersleri farklılaşmakta olan çıraklarda, ilgili meslek dalındaki tüm denekler tarafından en yararlı görülen dersler “Meslek Bilgisi (Tipo)” ve “Dizgi”dir.

7.1.4. Deneklerin hepsi tarafından alınması zorunlu dersler içinde “en yararsız” ders olarak “Türkçe” dersi gösterilmiştir. Meslek ünvanları ve meslek alanlarına göre farklılaşan derslerde ise “mesleki ve Teknik Resim” dersi ilgili gruplarca en yararsız ders olarak görülmektedir.

7.1.5. Meslek ünvanlarına göre; aday çıraklarda “Türkçe”, çırakların ortak derslerinde yine “Türkçe”, çırakların meslek alanlarına göre farklılaşan derslerinde de “Teknik Resim” mesleksen açıdan “en yararsız” ders olarak görülmektedir.

7.1.6. Araştırmaya katılanların dörtte üçünden çoğu derslerde verilen bilgileri “az” ya da “orta” derecede öğrendiğini, % 4.40’ı “hiç” öğrenmediğini belirtmiştir. Merkezlere göre öğrenme derecelerinin darklaştığı görülmüştür.

7.1.7. Deneklerin yaklaşık beşte biri derslerde verilen bilgilerin “hepsini” öğrenememenin temel nedeni olarak “iş yorgunluğu nedeniyle dersleri iyi takip edememe”yi göstermiştir.

7.1.8. Okulda verilen bilgileri işyerinde “hiç” uygulayamadığını belirten denekler grubun yaklaşık beşte birini oluşturmaktadır. “Az” ya da “orta” derecede uygulayabilenlerle birlikte bu oran % 88.40’a çıkmaktadır.

7.1.9. Verilen bilgilerin hepsini işyerinde uygulayamayan deneklerin çoğunluğu “temel neden” olarak “öğretilen bilgilerin işyerinde yapılmakta olan işle çok ilgili olmasması”nı göstermektedir.

7.2. İşyerinde Yapılan İşler

7.2.1. Deneklerin yarısından çoğu işyerlerinde “işyerini temizleme” ve “ustanın yaptığı işlerde ona yardımcı olma” işlerini “çoğunlukla” yaptıklarını belirtmişlerdir.

7.2.2. Aday çıraklarda çıraklara göre, küçük yaştakilerde daha üst yaştakilere göre "işyerini temizleme" işini "çoğunlukla" yapanların oranları daha yüksektir.

7.2.3. "İşyerini temizleme" işinde meslek ünvanı ve yaşa göre görülen bu farklılık getir-götür işlerinde de aynıdır.

7.2.4. "Ustaya yardımcı olma" işini "çoğunlukla" yapanların oranı yaş küçüldükçe artmaktadır; Meslekle ilgili işleri tek başına ve "çoğunlukla" yapanların oranı yaşça büyük olanlarda yaşça küçük olanlara, çıraklarda aday çıraklara göre daha yüksektir.

7.2.5. Ustalar mesleksel bilgi ve becerilerin öğretilmesinde "çoğunlukla" "işin nasıl yapılacağını anlatma", "gösterme" ve daha sonra "birlikte yapma" yöntemini uygulamaktadır.

7.3. Ustaların Çıraklık Eğitimi Merkezi'ne Yönelik Tutumları

7.3.1. Deneklerin yarısından çoğu ustalarının, Çıraklık Eğitimi Merkezi'ne gidilmesini "iyi" karşıladığını belirtmiştir.

7.3.2. Ustaların bu konudaki tutumlarının gidilen Çıraklık Eğitim Merkezi'ne, meslek ünvanlarına ve yaşa göre farklılaştığı görülmüştür.

SONUÇLAR

Bu araştırmadan çıkarılabilecek olan sonuçları aşağıdaki noktalarda toplamak olanaklıdır:

1- Çocuğun çok küçük yaşlarda çalışma hayatında yer almasında daha çok aile kaynaklı nedenler etkili olmaktadır. Ailenin ekonomik yetersizliği ve buna bağlı olarak çocuğun, geleceğini kurtarma kaygısı nedeniyle, çalışma isteği ağır basmaktadır. Araştırmada ailenin çocuğun kazanacağı paraya ihtiyacı olması ya da okul giderlerini karşılayamaması en önemli nedenler olarak gösterilmemekle birlikte, "çocukların genelde çalışmak için verdikleri karara zorunluluk öğelerinin karışmış olmasının önemini azaltma eğiliminde" oldukları unutulmamalıdır. Ayrıca, eğitim sistemindeki aksaklıklar, eğitimde fırsat ve olanak eşitsizliği, çocuğun okuldan kopması ve çalışma yaşamına başlamasına neden olan etkenlerdendir. Ülkemizde zorunlu eğitim süresinin beş yıl olması doğal olarak, çocukların oldukça küçük yaşta çalışmaya başlaması sonucunu da birlikte getirmektedir.

2- Çocukların günde 7,5 saatten çok çalıştırılmayacakları, İş Kanunu'nun 61. ve 67. maddeleri ile ilköğretim Kanunu'nun 59. maddelerinde belirtilmiş olmasına rağmen çocukların yaklaşık tümü bu süreden fazla çalıştırılmaktadır. Öğle tatili süresi ve yıllık izin kullanılmasında da çocukların aynı şekilde mağdur edilmesi ülkemizde çalışan çocuklarla ilgili yasa hükümlerinin tam olarak uygulanmadığını göstermektedir. Çok uzun süre, dinlenme arası verilmeden ve yıllık izin hakkı kullandırılmadan çalıştırılan çocuğun zihinsel, ruhsal ve bedensel gelişimi olumsuz yönde etkilenecektir. Çocuğun işyerindeki varlık nedeni olan eğitim yerine üretim amacı ağır bastığı oranda bu olumsuzluk artacaktır.

3- Çocuklar genelde, işyerlerinde sağlıksız koşullarda çalışmakta, olağan sağlık kontrolleri yaptırılmamaktadır. Oysa çocuğun hangi meslekte olursa olsun fiziksel, sosyal, ruhsal ve zihinsel tam iyilik hallerinin desteklenmesi ve bu durumlarının en yüksek düzeyde devam ettirilmesi, çalışma şartları ve kullanılan maddeler nedeniyle sağlığının bozulmasının önlenmesi onun düzenli aralıklarla doktor kontrolünden geçirilmesi ile olanaklıdır ki, İş Yasasının 80. maddesi bu kontrolün çocuk 18 yaşını dolduruncaya kadar en az her altı ayda bir olması gerektiğini belirtir.

Sağlıksız koşullarda uzun süreli çalışan, yeterince dinlenemeyen, beslenmeyen ve sağlıklarının ne durumda olduğu belirlenmeyen henüz gelişme çağındaki çocukların meslek hastalıklarına yakalanma ve iş kazası geçirme olasılıkları artacaktır.

4- Çalışan çocuklara ödenen ücretin azlığı, bu alanda yapılmış diğer bütün araştırmalarda olduğu gibi, en önemli sorunlardan biri olma özelliğini göstermiştir. Çalışan çocukların çoğuna işverenlerce, yasayla belirtilmiş olan miktarın üzerinde ücret ödeniyor olmasına karşın çocukların bunu yetersiz bulması, üretime olan katkılarının farkında olmalarından ileri geliyor olabilir.

5- Çıraklık Eğitimi Merkezleri'ndeki verilen bilgilerin tam olarak öğrenilmemesinde işyerindeki yoğun çalışma sonucunda oluşan yorgunluğun, bu bilgilerin işyerinde tam olarak uygulanamamasında ise öğretilen bilgilerin işyerinde yapılan işle çok ilgili olmamasının neden olması; çoğunun işyerinde eğitimden çok üretim amacıyla bulundurulduğunu ve eğitimde teori-pratik eşleşmesinin yeterince kurulmadığını gösterir.

ÖNERİLER

1- Çocukların çok küçük yaşlarda çalışmaya başlamasının engellenmesi, kısa vadede ailenin geliri yükselmeyeceğine göre, eğitimde fırsat ve olanak eşitliğinin sağlanması, çocuğun eğitiminin aileye olan gerçek maliyetinin düşürülmesi, zorunlu eğitimin süresinin yukarı çekilmesi ile olanaklıdır. Sekiz yıllık temel eğitim okullarının yaygınlaştırılması çocukların çok küçük yaşta çalışmaya başlamasını bir ölçüde azaltacaktır.

2- Çalışan çocuklarla ilgili, değişik yasalarda yer alan hükümlerin tek bir yasada yer alması onların korunması açısından daha etkili olacaktır. Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası çocuğu koruyucu tüm hükümleri içermelidir.

3- Çalışan çocukların bedensel, ruhsal, zihinsel gelişimlerini engelleyici koşulların ortadan kaldırılması, tam iyilik hallerinin desteklenmesi ve en yüksek düzeyde tutulması için; işyerlerinin etkili ve sürekli denetimi sağlanmalı, çocuk işçi çalıştırılmaya uygun olan ve olmayan işyerleri belirlenmeli, sağlıklı koşullara sahip ve düzenli sağlık kontrolü yaptırılmayan işyerlerinde çocuk işçi çalıştırılması engellenmelidir.

4- Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası ile belirlenmiş aday çırak ve çırak ücretleri eşit işe eşit ücret ilkesini zedelemesi nedeniyle değiştirilmeli ve çocukların İş Yasası ile belirlenmiş asgari ücreti almaları sağlanmalıdır. İş Yasası kapsamındaki bir işyerinde aynı işi yapan ve aynı yaştaki birinden daha az ücret alıyor olmak çocuğu istismar edildiği hakkı düşüncesine itecektir. Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası kapsamında çalışan çocukların ücretlerinin, yetişkin işçi ücretlerinden çok farklı olması nedeniyle de çocuk işçi çalıştırmayı yeğleyen işveren, bu fark ücretlerin yükseltilmesi durumunda, azalacağından, yetişkin işçiyi istihdama başlayacak, böylece yetişkin işsizliği azalacaktır. Bu durum da dolaylı olarak çocuğun okulu bırakıp iş hayatına başlamasının temel nedenlerinden olan yetersiz aile geliri sorununun bir ölçüde çözümüne yardımcı olacaktır.

5- Eğitim ve öğretim etkinliklerinin hedefine ulaşabilmesi için gerekli asgari koşullar sağlanmalıdır. Bunun için bu amaçla yapılmış ve makina araç-gereç açısından eğitim için gerekli tüm donanımları sağlamış ortamlar hazırlanmalı, yeterli nicelik ve nitelikte öğretmen istihdam edilmeli, işyerlerindeki pratik eğitim denetlenmelidir.

Yukarıda araştırma sınırları içerisinde getirilmiş önerilerin yanında genel çerçevede şu öneriler getirilebilir:

1- Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasasında giriş koşullarında ilköğretim zorunlu kılınması ile bu eğitimi olmayan çocuklar yasal olmayan şekilde istihdam edilmekte ve yasaların koruyucu hükümlerinden yoksun kalmaktadır. Bu nedenle çıraklık eğitimi tamamlayıcı bir eğitimle birlikte planlanmalıdır.

2- Çıraklık Eğitiminde mesleğin özelliğine göre 22 yaşına kadar eğitim görebilen çırak bu yaşa kadar tam ücret alamamakta, emeklilik ve kıdem tazminatı haklarından yararlanamamakta ve sigorta primleri kesilmemekte, iş kazası sonucu ölmesi durumunda eşine çocuğuna, anne ya da babasına herhangi bir gelir bağlanmamaktadır. Çırakların uzun vadeli sigorta konularından yararlanamamaları İş Yasası kapsamındaki işyerlerinde çalışan diğer işçilere göre bir kısıtlama getirmektedir. Çırakların da bu haklardan yararlanmaları sağlanmalıdır.

3- Çalışan çocuklar hakları ve görevleri konusunda bilgilendirilmeli bu yolla kendilerini savunma ve istismardan korunmaları sağlanmalıdır.

Çıraklık Eğitimi ile ilgili araştırma önerileri ise şöyle sıralanabilir:

1- Çıraklık eğitimi merkez yöneticileri ile öğretmenlerinin eğitim ve öğretim uygulamaları konusundaki görüşleri araştırılmalı.

2- Ana meslek gruplarından bir tanesi alınarak iş koşulları, sağlık ve eğitim öğretim uygulamaları ayrıntılı olarak araştırılmalı.

3- Eğitim ve öğretim uygulamaları konusunda işveren görüşleri araştırılmalı.

ÖZET KAYNAKÇASI

Arslan, Ali. *Çıraklık Hukuku ve Mevzuatı*, İzmir: 1988.

Atauz, Sevil. "Kitle İletişim Araçlarında Çocuk İstismarı ve İhmali", *Çocuk İstismarı ve İhmali*. Ankara: 1991, ss. 233-243.

———. "Sanayi Kesiminde Çalışan Çocuklar", *Çocuk İstismarı ve İhmali*. Ankara: 1991, ss. 99-105.

Bequele, Assefa. "Çocuk Emeği: Bu Konuda ne Yapılabilir?", *Çocuk İstismarı ve İhmali*. Çev: Melek Eğilmez, Ankara: 1991, ss. 65-81.

Bequele, Assefa ve Jo Boyden. "Child Labour: Problems, Policies and Programmes", *Combating Child Labour*. Editörs: Assefa Bequele and Jo Boyden. International Labour office. Geneva: 1988, ss. 1-28.

- . "Working Children: Current Trends and Policy Responses", International Labour Office. Volume 127, number 2, 1988², ss. 153-171.
- Birleşmiş Milletler. *Çocukların Yaşatılmaları ve Geliştirilmelerine İlişkin Dünya Bildirgesi ve Dünya Bildirgesinin Uygulanması için Faaliyet Planı: Çocuklar için Dünya Zirvesi*. New York: Birleşmiş Milletler, 1990.
- Düzenli, Nazım. "Türk İş Hukukunda Genç İşçiler", Genç İşçilerin Sorunları ve Çözüm Yolları Ulusal Sempozyumu 3-5 Şubat 1986 Balçova, İzmir: Türk-İş Yayınları No: 169, ss. 48-50.
- Emiroğlu, Metin. "Çıraklık ve Meslek Eğitimi", *İstanbul Ticaret Odası Çıraklık ve Meslek Eğitimi Toplantısı*. Ankara: MEG ve SB Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 1986.
- Fişek, Gürhan. "Çalışma Yaşamında Çocukların ve Gençlerin Korunması", *Çalışma Dergisi*, Ocak-Nisan: 5-10, 1979.
- . "Çocuk İşçilerin Sorunları", *Çocuk İstismarı ve İhmali*. Ankara: 1994, ss. 111-121.
- Konaç, Esin. *Türk Hukukunda Çocuğun Korunması*. Ankara: 1989.
- MEB. *Çıraklık Eğitimi Uygulamaları*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, 1990.
- Tekin, Meral. "Çocuk Hakları Açısından Türkiye'de Çıraklık Sorunları", *Eğitim-İş Dergisi*. 16: 33-38, 1992.
- Unicef. "Exploitation of Working Children, Including Street Children", *Children in Especially Difficult Situations*, Urbansection, Unicef, 1986.
- Yener, Semra ve İstiklal, Alpar. "Çalışan Çocuklarla ilgili Mevzuat", DPT raporu. Ankara: 1985.
- Zeytinoglu, Sezen. "Sokakta Çalışan Çocuklar ve Sokak Çocukları", *Çocuk İstismarı ve İhmali*. Ankara: 1991.